Zilli SCHMIDTOVÁ
Bůh se mnou měl nějaký plán! Vzpomínky německé Sintky
Praha, Stanislav Juhaňák – Triton 2023, 121 s., ISBN 978-80-7553-563-4.

Autorka vzpomínek Zilli Schmidtová, roz. Reichmannová (1924–2022), která zemřela před dvěma lety ve věku 98 let, pocházela z rodiny kočovných německých Sintů. Za války prošla Lety u Písku, pankráckým vězením i Osvětimí. V tzv. cikánském rodinném táboře, kam byla Zilli deportována v březnu 1943, byla v srpnu 1944 v Osvětimi zavražděna řada Zilliných příbuzných, včetně jejích rodičů, sestry se šesti dětmi a také Zillina dcera Gretel, která se jí narodila v roce 1940 v Chebu. Coby práceschopná pokračovala Zilli transportem z Osvětimi do Ravensbrücku, odkud se jí podařilo uprchnout. Po skončení války se znovu shledala se svými dvěma bratry, rovněž přeživšími holokaust. Navzdory pohnutému životnímu osudu a celoživotní diskriminaci se Zilli rozhodla sdílet své vzpomínky, aby se – jak sama říká – na utrpení Sintů a Romů nezapomnělo.[1] V češtině byla kniha vydána v překladu tři roky po německém originálu.[2]

Podobně jako mnoho přeživších holokaustu, Zilli v biografickém interview, knižně zpracovaném Janou Mechelhoff-Herezi a Uwem Neumärkem z berlínské Nadace Památník zavražděným Židům Evropy,[3] popisuje svůj předválečný život jako idylický. Její sedmičlenná rodina hlavně v létě až do vypuknutí války kočovala po Bavorsku a Durynsku, tatínek provozoval pojízdné kino a maminka podomní prodej. Zilli ve svém příběhu meziválečné období romantizuje jako krásné, i když do jejího vyprávění prosakují i drobné vzpomínky na segregované sociální klima, zvláště v institucionálním vzdělávání, které Romům nepřálo. Teprve v roce 1939 se Schmidtovi rozhodli hledat útočiště mimo Německo, nejprve v česko-německém

1 Svým postojem Zilli de facto přejímá slogan „Nikdy nezapomenout", který je typický pro paměťové instituce připomínající holokaust, výuku o holokaustu i pro pietní akce typu Den památky obětí holocaustu. Historická debata pak často reflektuje otázku, zda tato a podobné politické fráze neredukují dějiny na komemoraci. Viz např. Doris L BERGEN, Studying the Holocaust, in: The Holocaust and Historical Methodology, ed. Dan Stone, New York 2015, s. 158–177.

2 Zilli SCHMIDT, *Gott hat mit mir etwas vorgehabt! Erinnerungen einer deutschen Sinteza*, ed. Jana Mechelhoff-Herezi a Uwe Neumärker, Berlin 2020; v anglickém překladu Zilli SCHMIDT, *God Has Something in Store for Me! Memoirs of a German Sintezza*, Berlin 2021.

3 Editoři uvádějí, že je kniha založena na rozhovoru z 10. července 2018 uloženém v online sbírce Nadace Památník zavražděným Židům Evropy, *Mluvit všemu navzdory*, www.sprechentrotzallem.de (14. 7. 2024), a videorozhovoru natočeném v rámci připomínkové akce na českém velvyslanectví v Berlíně, pořádané ve spolupráci s Nadací Památník zavražděným Židům Evropy, 4. dubna 2019, který je dostupný na YouTube kanálu *Every Day is Romaday*, https://www.youtube.com/watch?v=1g9U_C33muo (14. 7. 2024).

pohraničí a pak ve Francii, kde měli rodinu. Ani tak ale nacistické perzekuci neunikli. I přes utrpení prvních let války bylo pro dvacetiletou Zilli shledání s rodinou v osvětimském rodinném táboře úlevou. O to víc se jí dotklo zjištění, že celá její rodina byla vyvražděna prakticky ihned po Zillině deportaci z Osvětimi do Ravensbrücku, což si plně uvědomila až po svém poválečném návratu. Po krátkých zastaveních v Berlíně a Vídni na konci války, kdy se jí podařilo uprchnout z Ravensbrücku, se Zilli vrátila zpět do (západního) Německa.

Jádro knihy, 88 stránek, má charakter autobiografie rozčleněné do sedmi větších chronologických celků a drobných podkapitol, v nichž se opakuje téma vztahu k rodině, víře, traumatu a odškodnění, ale i každodennosti, identity a emancipace. Knihu stejně jako v německém originálu uvádějí slova někdejší místopředsedkyně Spolkového sněmu, Claudie Roth, poslankyně za Svaz 90/Zelení, která lze číst jednak jako gesto její politické podpory nadaci *Památník zavražděným Židům Evropy*, a na druhou stranu i jako druh symbolického poděkování ze strany editorů za politickou přípravu půdy pro rezoluci „Bojovat proti anticiganismu", kterou Spolkový sněm přijal v březnu 2019 krátce před vydáním knihy. Ve stejné době byla ostatně spolkovou vládou ustavena také Nezávislá komise pro boj proti anticiganismu, v níž zasedla i editorka této knihy Jana Mechelhoff-Herezi.

Zilli patřila mezi přeživší, kteří ani po válce nepřestali věřit, jak ostatně napovídá i název knihy. Otázka víry přeživších je dodnes součástí teorie judaismu a poholokaustové teologie vůbec.[4] Zilli se naopak přimkla se k Bohu, který jí skýtal útěchu. Na smrtelném loži tak učinil i její poválečný manžel, Toni Schmidt (†1989), romský hudebník a rovněž přeživší. Zilli si nicméně smrt rodiny, a především dcery vyčítala po celý zbytek života, trpěla depresemi i jinými zdravotními problémy. Kromě víry jí byl oporou především manžel, s nímž dlouhá léta mlčky sdílela svůj osud, a její bratři s rodinami.[5] Sama ale zůstala bezdětná.

Vědomá si svých bolestných ztrát, Zilli již v roce 1950 za podpory Toniho započala svůj boj s německými úřady o odškodnění pro rasově pronásledované přeživších, během nějž se opakovaně setkala s protiromskými předsudky, které v knize také přibližuje. I když se Zilli prvního odškodnění dočkala již v polovině 50. let, rasové pronásledování Sintů a Romů vláda SRN zákonem uznala teprve v roce

4 V českém jazyce, viz např. Alžběta TURKOVÁ, *Židovská teologie a holocaust*, Praha 2012.

5 K otázce obětí nacistického vyvražďování a jejich mlčení, viz např. vzpomínky dětské přeživší, rakouské Romky Ceija STOJKA, *Wir leben im Verborgenen: Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin*, ed. Karin Berger, Wien 1988; nebo homosexuálních obětí, za všechny příběh Josefa Kohouta napsaný pod pseudonymem: Heinz HEGER, *Die Männer mit dem rosa Winkel der Bericht eines Homosexuellen über seine KZ-Haft von 1939–1945*, Gifkendorf [7]2019.

1982. V roce 1988 Zilli spolu se svým bratrem svědčila u zemského soudu v Siegenu proti nacistickému SS-Rottenführerovi Ernst-Augustovi Königovi, vedoucímu bloku „cikánského tábora" v Osvětimi, který byl po dlouhém procesu roku 1991 odsouzen na doživotí. Po vynesení rozsudku König spáchal sebevraždu.

Po Toniho smrti Zilli traumatické vzpomínky pronásledovaly s novou naléhavostí, ale stále nebyla plně připravena je sdílet. K tomu došlo až na samém sklonku jejího života, kdy byla oslovena nejprve německým historikem Heiko Haumannem[6] a poté Nadací Památník zavražděným Židům Evropy. V roce 2018 Zilli poprvé vystoupila veřejně v rámci Mezinárodního dne památky obětí romského holokaustu a o tři roky později ji spolkový prezident Frank-Walter Steinmeier vyznamenal Řádem za zásluhy Spolkové republiky Německo za politickou angažovanost v boji proti nacistickým zločinům a anticiganismu. Zilli Schmidt zemřela 21. října 2022 v německém Mannheimu, rok před publikací její knihy v českém překladu.

Textovou část knihy uzavírá doslov z pera editorů. Na osmnácti stranách nejprve přibližují své první setkání se Zilli a poté shrnují její příběh doplněný o historická fakta. Kladou ale i faktografické a epistemologické otázky určené jim samým i čtenářstvu. Nakonec reflektují, jak se jim se Zilli podařilo navázat kontakt a uvést ji do veřejného prostoru. Pomíjejí však otázku individuální i kulturní paměti holokaustu a jejího utváření v průběhu poválečných dekád. Na rozdíl od německého originálu je český doslov opatřen pár odkazy, které čtenářstvu poskytují bližší vhled do výzkumu holokaustu Sintů a Romů v Čechách a na Moravě, i několika bibliografickými referencemi.

Zilliny paměti jsou poutavým a vzácným svědectvím o utrpení Sintů a Romů za války i po ní, ale i citlivým autentickým vhledem do jejich každodennosti, s nimiž se v romském kontextu paměti holokaustu zřídka setkáváme. Přesto, nebo právě proto překvapí, že kniha Zilli Schmidt neobohatila paměťové ediční řady NLN nebo Nakladatelství Academia, ale byla vydána nakladatelstvím Triton Stanislava Juhaňáka, původní profesí lékaře, který se zaměřuje většinou právě na tento druh odborné literatury.[7] Doslovný překlad, stejně jako původní německý originál, by si pro širší čtenářskou obec i didaktické účely zasloužil více odborných komentářů alespoň formou odkazů, chronologický přehled událostí nebo informační se-

6 Heiko HAUMANN, *Die Akte Zilli Reichmann: zur Geschichte der Sinti im 20. Jahrhundert*, Geschichte Fischer, Frankfurt am Main 2016, http://d-nb.info/1080386467/04.

7 V nakladatelství Academia ostatně vyšla i kniha o Hermannu Diamanskim, Zillině ochránci a milenci v Osvětimi. Heiko HAUMANN, *Hermann Diamanski: Jak přežít katastrofu. Německý příběh mezi Osvětimí a státní bezpečnostní službou*, Praha 2014.

znam referenční literatury.[8] Nedostatečné jsou také anotace vizuálního materiálu, chybí rovněž struktura a metodologie vedení rozhovorů a otázky, které Zilli její tazatelé kladli. Cílem editorů sice „nebylo vytvořit další vědeckou publikaci, ale přístupnou, čtivou knihu", jak ostatně píše ve své eseji Markus Pape,[9] německý novinář žijící v Praze a autor předmluvy českého překladu, avšak i v knize jako tato jsou standardy kritické práce se zdroji zvláště v dnešní postfaktické době z mého pohledu zásadní. I přesto pevně věřím, že se vzpomínky Zilli Schmidt stanou součástí školního kurikula, kam dozajista patří, a přispějí k hlubší reflexi naší traumatické minulosti.

Kateřina Králová

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs.

8 Inspirací zde mohou být četná svědectví právě ze zmiňovaných edičních řad nebo zahraniční práce typu Alexandra ZAPRUDER, *Salvaged Pages*, New Haven 2015.

9 Markus PAPE, *Paměť porajmosu. Autobiografie přeživší vězeňkyně tábora Lety u Písku*, A2, 2020, č. 15 (15. 7. 2020), http://www.advojka.cz/archiv/2020/15/pamet-porajmosu (14. 7. 2024).